

בבא מציעא ע'

רב ענן א' בשם שמואל מותר של יתומים מותר להלוותם בריבית
אמר רב ענן בשם שמואל, מותר להלוות ברבית מעות של יתומים. ואמר לו רב נחמן¹²², האם משום שהם יתומים מאכילים להם איסור?! יתומים שאוכלים מה שאינו שלהם ילכו אחר אביהם לבית הקברות. אמר לו רב נחמן, אמור לי איך היה המעשה בשמואל שהעדת עליו¹²³. אמר לו, שהמעשה היה בדוד לבישול שהיה בבית מר שמואל שהיה משכירו לאחרים, והיה שייך לבני מר עוקבא שהיו יתומים. והיה שוקל אותנו כשהיה מוסרו להם, והיה שוקל אותנו כשקיבל אותנו. ואם משקלו חסר היו משלמים לו את החסרון, והיו משלמים לו שכר השכירות. ואם אסור להלוות מעות של יתומים בריבית, אם הוא לוקח את השכר שמואל אינו רשאי לקחת את הפחת. ואם הוא לוקח את הפחת אינו רשאי לקחת את המותר ביתומים גדולים שנתמלא זקנם, שהרי הם מקבלים עליהם את הפחת של הנחושת¹²⁴, שנחושת שרופה באש נמכרת בפחות.

מעות של יתומים מותר להלוותם קרוב לשכר
אמר רבה בר שילא בשם רב חסדא, ויש שאמרו שרבה בר יוסף בר חמא אמר בשם רב ששת, מעות של יתומים מותר להלוותם באופן שהיתומים לוקחים חלק בשכר, ואינם לוקחים חלק בהפסד. אבל לא ריבית ממש, אלא מה שישתכרו מעותיהם יחלוקו¹²⁵.

קרוב לשכר ורחוק להפסד רשע קרוב להפסד רשע.
ורחוק לשכר חסיד לזה ולזה מדת כל אדם.
תנו רבנן, קרוב לשכר ורחוק להפסד רשע. קרוב להפסד ורחוק לשכר חסיד. קרוב לזה ולזה, רחוק מזה ומזה מדת כל אדם. ואמר רבה לרב יוסף, כיצד עושים במעות של יתומים? ואמר לו רב יוסף שמושיבים להם בית דין, ונותנים להם זוז זוז לסעודתם. אמר לו, הרי הקרן כלה. ואמר לו כיצד מר עושה? אמר לו, מוצאים אדם שיש לו גרוטאות של זהב, שהם ודאי שלו ואינם פקדון. וכיון שהוא עשיר ויש לגבות ממנו אם מעותיו יאבדו. ולוקחים ממנו את הזהב, ונותנים לו את המעות של היתומים קרוב לשכר ורחוק להפסד. אבל לא לוקחים ממנו דבר מסוים שמא הוא פקדון. ובעליו יבוא ויתן סימן ויקח אותו¹²⁶.

122 היה יכול להקשות הרי הלזה עובר משום "לא תשיך". תוס'.

123 פשוט ששמואל לא אמר זאת בפירוש אלא למדת ממה שהורה למעשה. רש"י.

124 משמע שאע"ג שהבעלים מקבל עליו את היוקר והזול היה אסור משום שהאחריות היא על המקבל אפ' שהיא רק משעת השבירה. ומותר לקחת שכר רק משום שהבעלים מקבל את הפחת של הנחושת. ולעיל מותר בספינה אגרא ופגרא משום שמקבל את הקלקול שהעץ של הספינה מתקלקל במים. ומכאן קשה על ריב"ן פירש שמותר לתת עיסקא למחצית שכר קרוב לשכר ורחוק להפסד משום שהנותן מקבל עליו את היוקר והזול. תוס'.

125 ואע"ג שבזקנים אסור אינה רבית ממש, אלא אבק רבית ואסור מדרבנן, וביתמי לא גזרו שלא יכלו מעותיהם להאכילם פרוטה אחר פרוטה. רש"י.

126 תוס' הקשו מדוע יקבל אותו הרי יכול לומר לו לקוח הוא בידי. ואם חוששים שמא יודה לו א"כ נחשוש גם בגרוטאות זהב. ונראה לפרש שחוששים שיבואו עדים שיעירו שהפקיד בידו חפץ עם סימן זה. תוס'.

אמר רב אשי, ואם לא ימצא אדם שיש לו גרוטאות זהב יתאכלו מעותיהם של היתומים? אלא אמר רב אשי, מוצאים אדם שנכסיו שקטים אצלו, ואין ערעור על קרקעותיו. והוא נאמן ושומע לדין תורה ואינו מקבל עליו שמתא של חכמים, ונותנים לו את מעותיהם של היתומים בפני בית דין¹²⁷.

משנה

אין מקבלין צאן ברזל מישראל, באופן שעל המקבל כל האחריות וחולק עם הבעלים מחצה ריוח, מפני שהוא רבית¹²⁸. אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם ולוין מהן ומלוין אותן בריבית, וכן בגר תושב. מלוה ישראל מעותיו של עכו"ם מדעת העכו"ם.

גמרא

שואלת הגמרא, משמע ממשנתנו שהמקבל צאן ברזל מישראל, עליו כל אחריות הנכסים ולכן הוא ריבית. וקשה ממה ששנינו במשנה במסכת בכורות, המקבל צאן ברזל מן הנכרים ולדות פטורין מן הבכורה. לא רק האמהות פטורות מן הבכורה ואם ילדה בכור אינו קדוש¹²⁹. אלא אפילו בולדות שחציים של ישראל אותן המגיעים לחלק ישראל פטורים מן הבכורה כשילדו. ומכן שצאן ברזל עומד ברשות הנותן?

אמר אביי, המשנה בבכורות מדברת כשהנכרי קיבל עליו אונס וזול. ומשנתנו מדברת כשהבעלים לא קיבל עליו אונס וזול. אמר לו רבא, אם הנכרי קיבל עליו אונס וזול, מדוע הוא נקרא צאן ברזל, הלא הם פוחתים אצלו? ועוד קשה מה ששנינו בסיפא, אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם. התנא יכול לחלק בישראל עצמו, במה דברים אמורים שהבעלים לא קיבל עליו אונס וזול. אבל אם קיבל אונס וזול מותר? אלא אמר רבא, שתי המשניות מדברות כשהבעלים לא קיבל עליו אונס וזול והן עומדות ברשות המקבל. ובבכור הן פטורות מן הבכורה, כיון שאם הנכרי יתבע מעות כמו ששם אותן עליו והמקבל לא יתן לו הוא יתפוס את הבהמה הראשונה שהיתה שלו. ואם לא ימצא בהמה יתפוס את הולדות של חלקו של ישראל, ואז יד נכרי באמצע¹³⁰, וכל שיד נכרי באמצע פטור מן הבכורה.

127 בפני ב"ד שיש להם כח להפקיר נכסי המקבל אצל היתומים ולהתנות עמו קרוב לשכר ורחוק להפסד. רש"י.
128 רש"י מפרש שכל אחריות הנכסים של המקבל ושם אותם עליו במעות. וכל זמן שאין נותן לו מעותיו אין חולקים. ואע"ג שהיא משנה יתירא שהרי שנינו, אין מושיבין חנווני למחצית שכר משום שמקבל עליו חצי בהפסד וכל שכן כאן כשקיבל עליו כל האחריות נקט משום הסיפא. והיא ריבית דרבנן. ר"ת מפרש שמדובר בריבית דאורייתא, שפסק דמים על הצאן וגם פסק דמי השבח, וקיבל עליו לתת בכל שנה סכום קצוב בין אם יהיה השבח ובין אם לא. וכפירוש ר"ת משמע בירושלמי. תוס'.

129 שהרי הן של נכרי והתורה אמרה "בישראל" ולא באחרים. רש"י.

130 תוס' הקשו במה הוא שונה מבהמת ארנונא שחייבת בבכורה ללשון אשון ברבא בסחים היכן שיכול לסלק במעות? וי"ל ששם עיקר הבהמה היא של ישראל אלא שהיא משועבדת לארנונא. אבל כאן הבהמה היתה

רב דרש על הכתוב במשלי: "מִרְבָּה הוֹנוּ בְּנֶשֶׁךְ (ובתרבות) וְתִרְבִּית לְחֹנוֹן דָּלִים יִקְבְּצֵנוּ", כגון 'שבור מלכא', מלך פרס שהיה נוטל ממון מישראל, וחונן בהם נכרים שהם דלים מן המצות. ואמר רב נחמן הונא אמר לי שהכתוב לא נצרך אלא לומר שאפילו ממון של ריבית שישראל לוקח מעובד כוכבים יורד לטימיון.

"לנכרי תשיך לאחיך לא תשיך" הקשה רבא לרב נחמן, ממה שנאמר: "לְנֹכְרֵי תִשְׁיַךְ וְלְאַחֶיךָ לֹא תִשְׁיַךְ". "לנכרי תשוך", שמותר לך לקחת מנכרי נשך? אמר לו רב נחמן שהכתוב אומר "לְנֹכְרֵי תִשְׁיַךְ", אתה תתן לו רבית. ואמר לו רבא האם הכתוב בא לצוות עלינו ליתן ריבית לנכרי! שהרי פשוט שהכתוב לא בא להתיר זאת¹³¹. ואין לומר שהכתוב בא להוציא את אחיך, שלא תתן לו ריבית שהרי כתוב במפורש שהוא אסור "וְלְאַחֶיךָ לֹא תִשְׁיַךְ"? אמר לו רב נחמן, הכתוב "לְנֹכְרֵי תִשְׁיַךְ וְלְאַחֶיךָ לֹא תִשְׁיַךְ", בא לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה.

ר"ח בר"ה א' שהתירו להלוות לנכרי בריבית בכדי חייו הקשה לו רבא ממה ששנינו במשנה, לויין מהן ומלוין אותם ברבית, וכן בגר תושב? אמר רב חייה בנו של רב הונא, שלא התירו להלוות לנכרי בריבית אלא בכדי חייו, ויותר מכאן אסור מדרבנן שמא יבוא להסרך. רבינא אמר משנתנו מדברת בתלמידי חכמים, כיון שהטעם שחכמים אסרו להלוות לנכרי בריבית שמא הנכרי יתרגל להיות אצלו וילמד ממעשיו¹³², וכיון שהוא תלמיד חכם לא ילמד ממעשיו.

ויש ששנו את דברי רב הונא על הברייתא שרב יוסף שנה על הכתוב: "אִם בְּסֹף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי" אם עמי ונכרי באים ללוות, עמי קודם. "אֶת הָעֶנִי" אם עני ועשיר באים, העני קודם. "אֶת הָעֶנִי עִמָּךְ". ואם באים ענייך שהם קרובים וממשפחתך ועניי עירך, ענייך קודמים. ואם עניי עירך ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמים¹³³. שואלת הגמרא ומה החידוש שיש להלוות קודם לישראל לפני הנכרי? אמר רב נחמן, שרב הונא אמר לו שישראל קודם לנכרי אפילו אם ילוה לנכרי ברבית, ולישראל בחנם.

מתחילה של הנכרי וכל זמן שיש לו בה כח זה לא יצאה מרשותו לגמרי.

131 אבל אם אומרים "תשוך" לא קשה לא סגי דלא תשוך שאסור להלוות לו בחנם מהכתוב "לא תחנם". ועוד שהכתוב אמר להלוות להם בריבית. תוס' הקשו מה הגמרא שאלה מהפסוק הרי אינו אסור אלא מדרבנן שמא ילמוד ממעשיו? וי"ל שכיון שהתורה אמרה "לנכרי תשיך" לא היה לחכמים לאסור, ומה שהביאו מהכתוב במשלי אפשר ששלמה הוא שגור, או ששלמה דיבר בריבית דאורייתא, וחכמים הסמיכוהו לפסוק. ור"ת או' שעכשיו נהגו להלוות לנכרים בריבית משום שבדברי סופרים הלכה כדברי המקל, ולפי הלשון ששנו את דברי ר"ה על הברייתא שרב יוסף שנה רב נחמן ורב הונא לא אסרו ריבית של נכרי מעולם. ואפ' לל"ק יש להתיר מפני שיש מסים של המלך והשרים והכל כדי חייו. תוס'.

132 לא גורסים דלמא אתי למיסרך. רש"י.

133 שהם "עמך" יותר מעניי עיר אחרת. רש"י.